
HISTORIOGRÁFIA

Historiográfia tudásszociológiai aspektusból

A következőkben ismertetendő kötet a *Writing the Nation* című, nagy apparátussal létrehozott és széleskörű visszhangot kiváltó sorozat egyik utolsó darabja. Jelen sorok szerzője a sorozat egyik korábbi, alighanem a legfontosabbnak szánt, az elméleti kereteket is kitűző kötetéről már írt ismertetést¹. Az *I. Porciani* és *J. Tollebeek* által szerkesztett kötet – bevallottan – kapcsolódik a korábban megjelent könyvhöz, ebből következően jelen ismertetésben is többször utalok az előző recenziómban kifejtett gondolatokra. A kapcsolódás egyébként mindenekelőtt ott érhető tetten, hogy (amellett persze, hogy több esetben is utalás történik pl. az Atlas-ban megjelenített adatsorra) a kötet szerzői, szerkesztői több vonatkozásban levonják az Atlas-ban felsorakoztatott adatok, számsorok, grafikonok, diagramok stb. következtetéseit, azaz megkísérik értelmezni, interpretálni is azokat.

Ez az értelmezés jelentős részben megtörténik a könyv szerkesztők által írott bevezetőjében. Itt Porciani és Tollebeek röviden kifejtik és indokolják a kötet szerkezetét, amelynek értelmében három fő szakaszban tárgyalják az európai történetírás intézményrendszere kialakulásának tulajdonképpeni motívumait; az első részben főként a XIX. századra összpontosítanak, amikor is (XVI–XVIII. századi előzmények után) létrejönnek ezek a legfontosabb intézmények, úgymint a nagy forrásgyűjtemények, kiadványok, levéltárak, történelmi szakfolyóiratok, nemzeti biográfiák, a nemzeti történelem nagy szintézisei, illetve pl. a múzeumok. A bevezetőben a szerkesztők egyébként meghatározzák, elhelyezik a kötetet a korábbi historiográfiai összefoglalások sorában is. Ezen korábbi historiográfiai összefoglalások közül az alapvető *Fueter* mellett *Gooch*, *Halphen*, *Croce*, később *J. W. Thompson*, *W. Weber*, *P. den Boer*, *Lingelbach*, *Carbonell* műveit emelik ki.² Saját munkájukat úgy határozz-

1 Erős Vilmos: Egy diszciplína születése. (Atlas of European Historiography. (The Making of a Profession 1800–2005.) Edited by Ilaria Porciani and Lutz Raphael. Palgrave Macmillan, New York, 2010, 187 o.) In: Aetas, 2013/1. 222–230. o.

2 Minderről bővebben Erős Vilmos: A történetírás történet paradigmái. Történeti tanulmányok, XIX. A historiográfia műhelyében. (Szerkesztette Erős Vilmos és Velkey Ferenc.) Debrecen, 2011 (2012.) 9–20. o.

zák meg ezekhez képest, hogy számos korábbi előzménnyel ellentétben pl. nem a nagy történetírói egyéniségekre, hanem – egyfajta társadalom- és intézménytörténeti nézőpontot alkalmazva – sokkal inkább a történetírás, történettudomány alapvetően kvantifikálható, számszerűsíthető, „kollektív” jelenségeire összpontosítanak, azaz az intézményes háttérre, vagy egyéb társadalmi összetevőkre. A könyv megközelítéséből tehát hiányzik az eszménytörténeti szempont, azaz tudatosan nem nagyon foglalkoznak a történések gondolataival, eszméivel, illetve a történetfilozófiával sem.

Ebben a folyamatban egyébként a legfontosabbnak a professzionalizmus jelenségét tartják, azaz pl. a történettudomány említett intézményes háttérének kialakulását, amely azonban szerintük nem befejezett folyamat a XIX. században, hanem a XX. században is folytatódik. Jelen sorok szerzője itt jelzi máris egy fontos kifogását a szerkesztői koncepcióval kapcsolatban: a szerkesztők, kissé „esszenciális” módon, sok vonatkozásban azonosnak veszik a XX. századi jelenségeket a XIX. századiakkal (illetve csak mennyiségi, extenzív szempontból tekintik eltérőnek őket egymástól), s nemigen tudatosítják, hogy azért itt (legalább) egy alapvető paradigma-váltásról is szó van. Nevezetesen, a társadalomtörténeti paradigma áttöréséről (de legalábbis színre lépéséről), ami alapvetően rendezi át a XIX. században kialakult professzionális intézményrendszert. Ráadásul ez az 1970-es években egy újabb paradigma-váltással egészül ki, de legalábbis egy óriási szellemi-intellektuális háborúval a társadalomtörténeti-modernizációs paradigma relevanciája körül. A „linguistic turn”-ról van szó, azaz a posztmodern paradigmáról (ha az), a szerkesztők azonban mindentől láthatóan (tudatosan vagy kevésbé tudatosan) távol tartják magukat, erre kevésbé reflektálnak, képviselőivel, problémáival nemigen szembesülnek.

Pedig ez az elméleti-teoretikus átgondolás remek lehetőséget adhatott volna az intézményrendszer számos elemének „mélyenzántóbb” rendszerezéséhez. Példaként az első részből *Claus Moeller Joergensen* tanulmányát emelhetjük ki: ebben a dán szerző jól mutatja be a XIX. századi, professzionális történetírásnak az ezen a területen megmutatkozó alapvető, sőt kifejezetten úttörő teljesítményeit, pl. *Historische Zeitschrift*, a *Revue Historique*, az *English Historical Review* megalapítását és szerepét (illetve nagy hangsúlyt helyez ezen professzionalizálódás bemutatására a skandináv területen – ez a magyar olvasónak biztosan új); azonban alapvetően elsikkad az a fejlemény, hogy a történettudomány XX. században létrejövő új folyóiratai (*Annales*, *Past and Present*, *History Workshop Journal*, *Quaderni di storia*.

Geschichte und Gesellschaft) alapvetően egy új paradigma (tehát kevésbé egy folytatódó professzionalizáció), nevezetesen a társadalomtörténeti modell szócsovei, annak minden konzekvenciájával együtt (még a skandináv területeken is, amint jeleztem, a szerző itt is sok újdonságot közöl a magyar olvasóval, beleértve jelen sorok szerzőjét is). A posztmodern paradigma tudatosításával-tematizálásával (nem feltétlenül elfogadásával) pedig könnyűszerrel lehetővé vált volna olyan ma már sokak számára alapvető folyóiratok pozicionálása (amelyekről azért nem sok szó esik a könyvben persze), mint a Rethinking History, L'homme, Penelope, Historische Anthropologie, Otium, Kazusz, Odüsszeia.³

A könyv második és harmadik részében az egyes szerzők, illetve tanulmányok a szerkesztői előszóban kifejtettek szerint haladnak tovább. Azaz a XIX. századi intézményesülés (amely nemzetállami keretekben ment végbe) után főként a XX. századi fejlemények kerülnek terítékre. A XIX. századhoz tartozik még a professzionális történetírásról sok tekintetben kívül álló helytörténeti társulatok, vagy az akadémiai versenyek, pályázatok (*Baár Mónika* tollából) tárgyalása. A fő hangsúly azonban a különböző történelemkutató intézetek, nemzeti történelmi társulatok, illetve pl. a nemzetközi történészkongresszusok vizsgálatán van, amelyek sok vonatkozásban elősegítették az egyik legfontosabb XX. századi jelenségnek, a történettudomány *nemzetközivé* válásának megvalósítását. A szerzők számos ilyen intézményt vizsgálnak, a francia CNRS és EHESS-től kezdve a göttingeni Max Planck Institut-on keresztül a Mainzi Institut für Europäische Geschichte-ig. A kötet egyik legjobb, legalaposabb tanulmánya, a historiográfiai kutatások régóta ismert „doyenjétől”, *Raphael Lutztól* származik, aki négy (német, francia, olasz, belga – utóbbi persze jóval kisebb hangsúllyal) nemzet történetkutató intézeteit, illetve ezek folyóiratait elemezi, külön táblázatok segítségével. Ezen kutató intézetek azonban alapvetően nem az establishment történettudományhoz tartoznak, hanem a különböző szellemi-politikai mozgalmakhoz, pártokhoz és alapítványokhoz, azaz alapvetően ideológiát közvetítenek (mint pl. a Gramsci Intézet vagy a Sturzo Intézet Olaszországban). Amint korábban említettem, a szerkesztői koncepció értelmében nem csak a professzio-

3 E fejezet egyik tanulmánya, amelyet az egyik szerkesztő készített a XIX. századi nagy történeti szintézisekről, magyarul is megjelent nemrégiben. Vö. Jo Tollebeek: Exegi Monumentum. (Fordította Törő László Dávid.): Aetas, 2013/3. 197–217. o. E tanulmányban Tollebeek professzor remekül érvényesíti azt az antropológiai irányú megközelítést, amelyről bővebben jelen sorok írójának nyilatkozott. Vö. A történetírás antropológiai szemlélete felé. (Interjú/beszélgetés Johan Tollebeek belgiumi történésszel. A beszélgetést készítette: Erős Vilmos.) Aetas, 2013/3. 130–133. o.

nális történettudomány kereteit, ebbe illik e kutatóintézetek tárgyalása. Szintén a szerkesztői koncepció indokolja a kelet-európai viszonyokra való kitérést (*Frank Hadler és Pók Attila* tollából), hiszen Jo Tollebeek és Ilaria Porciani szerint nemcsak a „mainstreamnek” tekintett nyugat-európai, „nagy” nemzetek intézményeit szeretnék bemutatni. Frank Hadler és Pók Attila tanulságosan elemzi a második világháború utáni kelet-európai, főként persze NDK, lengyel, cseh és magyar (részben román) viszonyokat. Ennek fő sajátossága a Nyugat-Európában ismeretlen, az állampárt-pártállam hatalmi legitimitását megalapozni kívánó, állami történetkutató intézetek létrejötte, amelyek sok vonatkozásban megtörik a professzionálisizáció folyamatát, s expressis verbis ideológiai szempontokat juttatnak érvényre. A szerzők mindegyike rá is mutatnak, azonban hangsúlyozzák, hogy ezek az intézetek (amelyek részben, például Magyarországon, ma is működnek) nem tekinthetők pusztán ideológiai-politikai „szolgálóleánynak”, hiszen különböző (nemzetközi nyelven megjelent) kiadványaikkal, folyóirataikkal, szintéziseikkel, forrásgyűjteményeikkel, a nemzetközi történészkongresszusokon való részvételeikkel jelentős mértékű szakmaiságot is reprezentáltak. Utóbbinak minimum érdekes momentuma, hogy bizonyos esetekben ezek az intézetek az egyetemekről politikai szempontból elűzött vagy eleve távortartott történészek egyfajta „menedékhelyévé” válhattak (vö. Magyarországon *Szabó Miklós*, de talán még *Mályusz Elemér* is). Csehszlovákiában külön folyóirata volt egyébként a szakmától távol tartott, pontosabban kiűzött történészeknek, *Acta Persecutionis* címmel – tudjuk meg a szerzőktől.

A kötet harmadik része foglalkozik azután igazából a történettudomány „marginálisnak” aposztrofált elemeivel, így pl. a különböző egyházi felekezetekkel, a nemesi-arisztokrata származású, alapvetően amatőr történészekkel, történetírókkal (a XIX. századra vonatkozóan persze), a népszerű történeti műfajok, illetve a népszerűsítő történetírás képviselőivel (ezen belül is főként a nőkkel, mert elmélet szerint a nők sokáig ki voltak zárva a professzionális történetírásból, vagy legalábbis peremhelyzetben voltak, így szinte „kényszerűen” menekültek, folyamodtak a népszerű, szélesebb közönséget megcélzó műfajokhoz), az önálló államisággal nem rendelkező nemzeti kisebbségek (szlovákok, szlovének, skótok, walesiek, katalánok), valamint az emigránsok történetírásával.

E rész első tanulmánya (*Mauro Moretti*) annyiban kapcsolódik mindezekhez, hogy a historiográfiai megközelítések újabb tendenciáit követve az egyetemi tanári, professzori lét antropológiai vonatkozásait vizsgálja. Azaz pl. azt, hogy milyen a professzor otthon, hogyan tölti mindennap-

jait, milyen körülmények között dolgozik (milyen időbeosztással) stb., főként szintén XIX. századi, a professzionális történetírást megteremtő professzorokat vizsgálva, de például *Meineckét* is. Mindehhez alkalomhoz, témakörhöz illő, még nemigen kanonizált forrásokat is használ (pl. Meinecke naplója, emlékezései vagy *Thomas Mann* – persze fiktív – leírásai). Hozzá kell tenni, hogy ebben a részben található a kötet leggyengébb tanulmánya (az említett nemzeti kisebbségek történetírásáról), amely pl. a katalán történetírás bemutatásánál szinte merő címléírás és névsorolvasás. Szintén ebben a részben található az egész kötet legnagyobb „lapszusa” is, az egyik (egyébként fiatal belga) szerző szerint *Berend T. Iván* emigráns történész volt az 1970–80-as években, aki London és Stanford között ingázott (!!!).

A fenti fejezetek után, egyfajta konklúzióként a szerkesztők egy rövid részben, összegzésben kitérnek a történészek és az internet kapcsolatára is. Ezt összekötik az ún. public history megjelenésének problematikájával, amellyel összefüggésben szomorúan állapítják meg, hogy az sok vonatkozásban átveszi a professzionális történettudomány szerepét, s már több tekintetben is nagyobb hatással van a szélesebb közönség történeti tudatára. Részben ebből következően vonják meg a végső konklúziójukat is a történettudomány jelenlegi helyzetéről, amely meglehetősen borúlátó. Szerintük a szakma a XIX. századi „aranykorhoz” képest rendkívül sokat veszített presztízséből, összehasonlítva más (akár társadalom-) tudományokkal anyagilag minimum alulfinanszírozott, s az Atlas-ban megjelenített, alkalmanként lenyűgöző számsorok a történelemmel foglalkozók (pl. a PhD fokozatot szerzők) nagy számbeli növekedéséről akárcsak az utóbbi évtizedekben is, igen csalóka lehet, hiszen alapvető ellentmondása: a nagyszámú, tudományos fokozattal rendelkező fiatal egyre kevésbé tud elhelyezkedni. (Hozzá lehet tenni persze, hogy ez a borúlátó kép nem nagyon van összefüggésben a kötet korábbi tanulmányaival.)

Összegezve elmondhatjuk, hogy a Porciani és a Tollebeek által szerkesztett kötet, folytatva a *Writing the Nation* sorozat hagyományait, számos újdonságot tartalmaz, s szemléletével is alapvető hatást fog gyakorolni a historiográfiai kutatások következő évtizedeire. E szemléleti elemek közül kiemelhető a komparatív, azaz a nemzeti kereteket meghaladni kívánó látószög, a nem hivatalos történetírásra való kitekintés, a kis nemzetek történetírása fejleményeinek figyelembe vétele, illetve általában a társadalomtörténeti-intézménytörténeti, tudásszociológiai megközelítés. Ez jelenti persze egyoldalúságát is, mert a historiográfia eszmetörténeti alapokon történő tárgyalásáról, például a gondolatok, s persze a történetfilozófusok elemzéséről

a jövőben sem fogunk lemondani, mint ahogy a diskurzus-elemzésről sem. Külön ki lehet emelni még a kötet gazdag szakirodalmi utalásait is, amiben valószínűleg még szintén jó néhány évig fogunk szemezgetni s újdonságot találni.

Ilaria Porciani, Jo Tollebeek (szerk.): Setting the Standards. Institutions, Networks and Communities of National Historiography (Az alapelvek megállapítása. A nemzeti historiográfia intézményei, hálózatai és közössége). Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2012. 456 o.

Erős Vilmos